

Dorota Rak¹

Uniwersytet Jagielloński

ORCID ID: 0000-0001-8113-9132

e-mail: dorota.rak@uj.edu.pl

Cyfrowa emigracja – próba konceptualizacji zjawiska

ABSTRAKT

Rozwój internetu wymusił zmiany w obrębie kompetencji informacyjnych, a także przyczynił się do wyewoluowania kompetencji cyfrowych. Ekspansja nowoczesnych technologii pociągnęła za sobą także różne niepożądane zjawiska, które skutkują rezygnacją z korzystania m.in. z cyfrowego świata. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o to, czy można mówić o zjawisku cyfrowego emigrancstwa. W niniejszym opracowaniu wykorzystano metodologię mieszaną, a same badania podzielone zostały na trzy etapy: przegląd literatury, badania ankietowe oraz eksplorację metody Sense-making. W efekcie przedstawiono czynniki decydujące o cyfrowej emigracji, podjęto także próbę określenia jej cech charakterystycznych na podstawie ocen respondentów, a także uwzględniono możliwe kierunki dalszych badań nad tym zjawiskiem.

SŁOWA KLUCZOWE: cyfrowy emigrant, kompetencje cyfrowe, kompetencje informacyjne, alienacja cyfrowa, cyfrowy tubylec, cyfrowy imigrant

Wprowadzenie

Powszechność internetu i wielorakie zastosowanie nowoczesnych technologii sprawiają, że życie bez nich wydaje się wręcz niemożliwe, a one same są przedmiotem licznych badań i opracowań. Przykładowo, tylko baza Google Scholar rejestruje ponad 5 milionów publikacji dotyczących internetu, zaś Web of Science ponad 730 tysięcy (stan na dzień 26.07.2020). Rozwój internetu wymusił zmiany w obrębie kompetencji informacyjnych, a także przyczynił się do wyewoluowania kompetencji cyfrowych. Ekspansja nowoczesnych technologii pociągnęła za sobą różne, w tym także negatywne zjawiska, które spowodowały 'zmęczenie' siecią. Początkowy 'zachwyty' nad cyfrowym światem zaczął ustępować, a człowiek stanął przed koniecznością przystosowania się do nowego cyfrowego porządku w analogowym świecie. Ci, którzy nie potrafią się dostosować, zasilają szeregi

¹ Data złożenia tekstu do Redakcji „MiS”: 27.07.2020 r.; data zatwierdzenia tekstu do druku: 4.12.2020 r.

‘generacji offline’.

Co prawda nie ma opracowania, które wprost definiowałoby cyfrową emigrację, ale problem „wyłączenia się” ze świata cyfrowego jest zagadnieniem wieloaspektowym. Analiza piśmiennictwa naukowego pokazuje, że jest on współcześnie utożsamiany głównie z czasową izolacją od mediów społecznościowych, o czym świadczą chociażby publikacje Lorny Brown i Darii J. Kuss², Ofira Turela i Daniela R. Cavagnaro³, Jeffreya A. Halla i in.⁴ Drugi nurt rozszerza perspektywę cyfrowego wyłączenia o urządzenia. Można zaliczyć do niego np. publikację Thomasa D. Wilcocksona i in.⁵

Kolejnym obszarem, dla którego cyfrowa izolacja może być istotna, są uzależnienia od internetu i technologii. Do tej grupy zaliczają się chociażby artykuły Narendra Vaidyi i in.⁶, Kimberly S. Young⁷, a na gruncie polskim np. raporty *FOMO. Polacy a lęk przed odłączeniem* z 2018⁸ i 2019⁹ roku. Przywołane przykłady publikacji oczywiście nie wyczerpują stanu badań na temat cyfrowego wyłączenia, dowodzą jednak, jak bardzo złożone jest to zagadnienie.

Swoistym impulsem do stworzenia niniejszego tekstu były dwa przywołane wyżej raporty: *FOMO* oraz *FOMO 2019*, w których autorzy opisali zjawisko strachu przed odłączeniem od sieci oraz zaprezentowali dane statystyczne dotyczące tego zjawiska. Przedstawione w powyższych publikacjach tezy zainspirowały autorkę artykułu do poszukiwań odpowiedzi na pytanie o to, czy można mówić o zjawisku cyfrowego emigranta. Na kanwie przeprowadzonych za pomocą ankiety i metody sense-making badań zaproponowała także własną definicję cyfrowego emigranta, wskazała możliwe przyczyny, które wpływają na decyzję o rezygnacji z korzystania z internetu i nowoczesnych technologii.

Ponadto w artykule uwzględnione zostały także niezbędne rozważania teoretyczne na temat koncepcji cyfrowych tubylców oraz imigrantów, jak również kompetencji cyfrowych i informacyjnych.

² L. Brown, D. J. Kuss, *Fear of Missing Out, Mental Wellbeing, and Social Connectedness: A Seven-Day Social Media Abstinence Trial*, „International Journal of Environmental Research and Public Health”, 2020, nr 17.12.

³ O. Turel, D. R. Cavagnaro. *Effect of abstinence from social media on time perception: Differences between low- and at-risk for social media “addiction” groups*, „Psychiatric Quarterly”, 2019, nr 90 (1).

⁴ J. A. Hall i in., *Experimentally manipulating social media abstinence: results of a four-week diary study*, „Media Psychology”, 2019.

⁵ T. DW Wilcockson i in., *Digital detox: The effect of smartphone abstinence on mood, anxiety, and craving*, „Addictive behaviors”, 2019, nr 99.

⁶ N. Vaydya i in., *Prevalence of Internet addiction and its impact on the physiological balance of mental health*, „National Journal of Physiology, Pharmacy and Pharmacology”, 2016, nr 6.1.

⁷ K. S. Young, *Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment*, „Innovations in clinical practice: A source book”, 1999, nr 17.17.

⁸ A. Jupowicz-Ginalska i in., *FOMO. Polacy a lęk przed odłączeniem – raport z badań*, <https://www.wdib.uw.edu.pl/attachments/article/1992/FOMO.%20Polacy%20a%20l%C4%99k%20przed%20od%C5%82%C4%85czeniem%20-%20raport%20z%20bada%C5%84.pdf> (10.06.2020).

⁹ A. Jupowicz-Ginalska i in., *FOMO 2019. Polacy a lęk przed odłączeniem – raport z badań*, https://www.wdib.uw.edu.pl/attachments/article/2535/FOMO%202019_Raport.pdf (10.06.2020).

Cyfrowy tubylec, cyfrowy imigrant, kompetencje cyfrowe i informacyjne

W 2001 r. ukazał się artykuł, w którym Marc Prensky, znawca nowych mediów, zaprezentował innowacyjną jak na tamte czasy koncepcję. Główną rolę odgrywali w niej *Digital Natives* (cyfrowi tubylcy) oraz *Digital Immigrants* (cyfrowi imigranci). Jedną z kluczowych różnic między tymi grupami użytkowników był sposób przetwarzania informacji i konsumpcji treści. W przypadku tubylców dochodziło do nich znacznie szybciej i były one dużo bardziej efektywne¹⁰. Co więcej, wśród tubylców wykształciła się specyficzna grupa konsumentów, która

„jest już przyzwyczajona do korzystania z wyszukiwarek i porównywarek cenowych, aukcji internetowych, platform sharingowych oraz recenzenckich. Dla niej inne są już układy odniesienia, jeśli chodzi o podejmowanie decyzji konsumenckich”¹¹.

Kontekst, w którym konsument odgrywa ważną rolę, jest ważny również z innego powodu. Stanowi on znak rozpoznawczy dokonującej się transformacji cyfrowej zorientowanej na takie czynniki, jak: tempo zachodzących zmian, działanie rynku, świadomość wartości, możliwości technologiczne, świadomość potrzeb różnych graczy rynkowych¹².

Koncepcja Prensky'ego była chętnie wykorzystywana przez innych naukowców. Za swego rodzaju 'kontynuację' zaproponowanej przez niego dychotomii w kontekście użytkowników sieci i technologii można uznać podział na generacje online i offline Marty R. Jabłońskiej. Tę pierwszą tworzą osoby, które miały kontakt z siecią od zawsze. Z kolei generacja offline odnosi się do tych użytkowników, których kontakt z internetem trwał dość krótko, gdyż późno się z nim zetknęli¹³.

Istotne dla funkcjonowania w wirtualnej rzeczywistości zarówno cyfrowych tubylców (generacji online), jak i cyfrowych imigrantów (generacji offline) są kompetencje cyfrowe (*Digital Literacy*, dalej: DL), często łączone w triadę z kompetencjami informacyjnymi (*Information Literacy*, dalej: IL) i medialnymi (*Media Literacy*, dalej: ML). DL często używa się w ograniczonym kontekście

¹⁰ M. Prensky, *Digital Natives, Digital Immigrants*, <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (20.07.2020).

¹¹ B. Mróz, *Zrozumieć duszę konsumenta*, „Badania marketingowe – rocznik PTBRiO”, 2015/16, <https://www.ptbrio.pl/files/rocznik2015.pdf> (21.07.2020).

¹² S. Nadkarni, R. Prügl, *Digital transformation: a review, synthesis and opportunities for future research*, *Management Review Quarterly*, 2020, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11301-020-00185-7.pdf> (23.07.2020).

¹³ M. R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, s. 20.

jako efektywne wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych^{14 15}. Tymczasem kompetencje cyfrowe

„obejmują zdolność do korzystania z treści cyfrowych, uzyskiwania do nich dostępu, ich filtrowania, oceny, tworzenia, programowania i udostępniania. Niezbędna jest zdolność do zarządzania informacjami, treściami, danymi i tożsamościami cyfrowymi oraz do ich ochrony, a także do rozpoznawania i skutecznego wykorzystywania oprogramowania, urządzeń, sztucznej inteligencji lub robotów¹⁶.

Kluczowe w wykorzystaniu kompetencji cyfrowych są zatem nie tyle narzędzia ICT, ale krytyczne myślenie, ocena i takie wykorzystanie informacji, które jest uznawane za optymalne w danej sytuacji¹⁷. Z tego też powodu w dyskursie na temat DL funkcjonuje podział zakładający istnienie trzech rodzajów kompetencji cyfrowych: operacyjnych (informatycznych, odnoszących się do posługiwania się urządzeniami elektronicznymi), informacyjnych (np. selekcja, przetwarzanie, wykorzystanie itd.) oraz strategicznych (ICT jako narzędzie realizacji celu użytkownika¹⁸.

Kompetencje cyfrowe nie są 'dane' raz na zawsze, co oznacza, że można je kształtować. Do najistotniejszych działań można zaliczyć: samoobserwację, samokontrolę w odniesieniu do mediów społecznościowych, dbałość o cyberbezpieczeństwo, poszerzanie wiedzy softwarowej i hardwarowej, ograniczenie korzystania z sieci i sprzętu¹⁹.

Jeśli zaś chodzi o kompetencje informacyjne, to ich funkcjonowanie jest osadzone na trzech filarach: I – pozyskiwanie informacji (proces efektywny i sprawny), II – ocena informacji (kompetentna i krytyczna) i III – wykorzystanie informacji (twórczo i adekwatnie)²⁰. Co więcej, Association of College and Research Libraries (ACRL) opracowało standardy kształcenia, które pokazują, na czym powinna koncentrować się dbałość o rozwój IL. W dokumencie zostały zaakcentowane następujące umiejętności: konkretyzacja zakresu potrzeby

¹⁴ T. Koltay, *The media and the literacies: media literacy, information literacy, digital literacy*, „Media, Culture & Society”, 2011, nr 33(2), s. 216.

¹⁵ D. Batorski, A. Płoszaj, *Diagnoza i rekomendacje w obszarze kompetencji cyfrowych społeczeństwa i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w kontekście zaprogramowania wsparcia w latach 2014-2020*, http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/3513/ekspertyza_mrr_kompetencjegyfro we_2014-2020.pdf (16.07.2020).

¹⁶ Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2018/C 189/01), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) (19.07.2020).

¹⁷ A. Tarkowski i in., *Taksonomia funkcjonalnych kompetencji cyfrowych oraz metodologia pomiaru poziomu funkcjonalnych kompetencji cyfrowych osób z pokolenia 50+*, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45651/ssoar-2015-tarkowski_et_al-Taksonomia_funkcjonalnych_kompetencji_cyfrowych_oraz.pdf?sequence=1 (20.07.2020).

¹⁸ A. Ogonowska, *Kompetencje cyfrowe we współczesnej cywilizacji*, „Studia de Cultura”, 2016, nr 8, s. 19-20.

¹⁹ A. Jupowicz-Ginalska i in., *FOMO...*, *op. cit.*

²⁰ J. Lau, *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie Wytyczne*. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2011, s. 26, http://www.sbp.pl/repository/SBP/sekcje_komisje/komisja_ds_educacji_informacyjnej/Wytyczne.pdf (21.07.2020).

informacyjnej, skuteczne pozyskiwanie informacji, krytyczna ocena informacji i źródła, wykorzystanie informacji do poszerzenia wiedzy, wykorzystanie informacji w konkretnym celu, znajomość zagadnień związanych z ochroną prawną danej informacji, etyczność podejmowanych działań informacyjnych²¹. Widać zatem wyraźnie podobieństwa i wzajemne powiązania pomiędzy DL i IL.

Kompetencje cyfrowe studentów i zjawisko cyfrowej emigracji – badania ankietowe

Jak zaznaczono na wstępie, w ramach przyjętej metodologii przeprowadzono badania ankietowe, w których wzięli udział studenci uczestniczący w zajęciach prowadzonych przez autorkę artykułu w dwóch krakowskich uczelniach: Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Pedagogicznym. Wybór respondentów nie był przypadkowy – główne kryterium stanowiły kompetencje informacyjne, które ze względu na obszar realizowanych studiów są z reguły bardziej wyspecjalizowane. Udział w ankiecie był dobrowolny i całkowicie anonimowy. Ze względu na charakter badań oraz liczebność respondentów należy traktować je jedynie jako swego rodzaju pilotaż.

W badaniu wzięło udział 78 osób: 63 studentów na kierunku zarządzanie informacją (UJ) oraz 15 na kierunku archiwistyka, zarządzanie dokumentacją i infobrokerstwo (UP). Spośród wszystkich respondentów 88,5% (69) stanowili studenci I stopnia, zaś pozostałe 11,5% (9) uczestnicy studiów magisterskich. Jeśli chodzi o płeć, to 70,5% (55) stanowiły kobiety, zaś 29,5% (23) mężczyźni.

Kwestionariusz składał się z 4 pytań metryczkowych oraz 17 o charakterze merytorycznym, z przewagą zamkniętych wielokrotnego wyboru. Utworzyły one trzy obszary tematyczne. Pierwszy odnosił się do korzystania z internetu i mediów społecznościowych, drugi dotyczył kompetencji cyfrowych i ich relacji z kompetencjami informacyjnymi oraz komputerowymi, zaś trzeci nawiązywał już bezpośrednio do zjawiska cyfrowej emigracji. Dokładniejsze brzmienie pytań zostało zaprezentowane poniżej wraz z uzyskanymi odpowiedziami.

Korzystanie z internetu i mediów społecznościowych

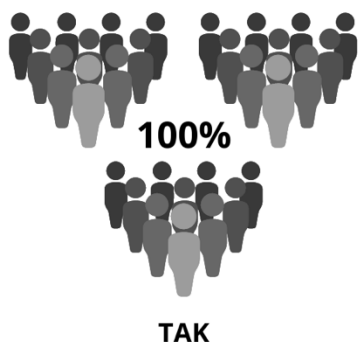
Na pytanie o to, czy respondenci korzystają z internetu, wszyscy badani odpowiedzieli twierdząco. Większe zróżnicowanie można dostrzec, jeśli chodzi o to, z jakich zasobów internetowych korzystają najczęściej (można było wybrać

²¹ *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*, The Association of College and Research Libraries, Chicago 2000, s. 2-3, <https://alair.ala.org/bitstream/handle/11213/7668/ACRL%20Information%20Literacy%20Competency%20Standards%20for%20Higher%20Education.pdf?sequence=1&isAllow ed=y> (23.07.2020).

maksymalnie 3 opcje), por. Il. 1.

Rys. 1. Wykorzystanie internetu

Czy korzysta Pan/i z internetu?

Z jakich zasobów najczęściej?

99%	media społecznościowe
43,5%	wyszukiwarki
30,7%	sklepy internetowe
27%	bankowość elektroniczna
24%	zasoby multimedialne
21,8%	narzędzia komunikacyjne
19%	zasoby gamingowe
16,7%	portale informacyjne
13%	portale tematyczne
9%	zasoby naukowe
3%	strony zawierające opinie na temat np. produktów lub usług

Źródło: Opracowanie własne.

Największym zainteresowaniem cieszą się media społecznościowe, na które wskazało 99% (77) respondentów. Na drugim miejscu znalazły się wyszukiwarki (43,5% – 43), następnie sklepy internetowe (30,7% – 24), bankowość elektroniczna (27% – 21), zasoby multimedialne (24% – 19), narzędzia komunikacyjne (21,8% – 17). Na zasoby gamingowe (w tym także strony oferujące gry) zagląda 19% (15) respondentów, a na portale informacyjne, takie jak np. Onet lub Interia 16,7% (13). Jeśli chodzi o portale tematyczne różnego typu, to korzystanie z nich zadeklarowało 13% (10) studentów. Najmniejszym zainteresowaniem cieszą się zasoby naukowe 9% (7) oraz strony zawierające opinie na temat np. produktów lub usług – na te ostatnie wskazało jedynie 3% (2) respondentów.

Jeśli chodzi o media społecznościowe, to spośród 77 respondentów, którzy zadeklarowali korzystanie z nich, aż 92% (72) wskazało na Facebooka. Na drugim miejscu znalazł się serwis You Tube – 73% (56), następnie Instagram – 70% (54) i Snapchat – 44% (34). Dużo mniejszym zainteresowaniem cieszą się pozostałe media społecznościowe. Pinteresta używa 21 osób (27%), Twittera 14 (18%), zaś Tumblr 9 (11,7%). Ponadto 6,4% (5) respondentów wskazało na inne serwisy. Korzystanie z Reddit i Twitch zadeklarowało po 2,5% (2) studentów. Jedna osoba (1,25%) odpowiedziała, że używa także serwisu TikTok.

Na pytanie o to, co jest największym zagrożeniem podczas korzystania z internetu, respondenci wskazywali najczęściej na wyłudzenie danych (55% – 43). Na drugim miejscu znalazło się śledzenie aktywności użytkownika – wybrało je 28%

(22) ankietowanych. Pobieranie wirusów i złośliwego oprogramowania 'przy okazji' stanowi problem dla 17% (13) studentów. Nikt z respondentów nie wskazał na nieaktualne certyfikaty zabezpieczeń czy też nieaktualne oprogramowanie antywirusowe.

W grupie pytań dotyczących korzystania z internetu i mediów społecznościowych znalazło się także to odnoszące się do czynnika afektywnego. Większość ankietowanych, bo aż 63% (49) stwierdziła, że jest zupełnie obojętna, a eksplorowanie sieci nie wzbudza w nich żadnych emocji lub są one raczej pozytywne. U 46% (36) występuje radość, a u 36% (28) podekscytowanie. Poczucie bezsilności zadeklarowało z kolei 14% (11) respondentów. Wśród negatywnych emocji na drugim miejscu znalazł się stres, na który wskazało 12,8% (10) studentów, następnie złość – 6,4% (5) czy wręcz wściekłość – 3,8% (3). Strach odczuwa 5,1% (4) ankietowanych.

Kompetencje cyfrowe, informacyjne i komputerowe

Do zagadnienia związanego z kompetencjami cyfrowymi, informacyjnymi i komputerowymi odnosiły się trzy pytania. Pierwsze dotyczyło subiektywnych odczuć względem umiejętności korzystania z internetu. 56,4% (44) ankietowanych oceniło poziom swoich kompetencji jako wysoki. 24,3% (19) stwierdziło, że jest on bardzo wysoki. Z kolei 19,3% (15) zadeklarowało, że jest on dostateczny.

W tym obszarze tematycznym respondentów poproszono także o wybór stwierdzeń, z którymi się zgadzają. Dotyczyły one kompetencji cyfrowych i ich relacji z innymi typami kompetencji. Aż 82% (64) ankietowanych stwierdziło, że z kompetencjami cyfrowymi są związane kompetencje informacyjne. Dla 9% (7) kompetencje cyfrowe i komputerowe oznaczają to samo. Połowa studentów zadeklarowała, że kompetencje cyfrowe powinny podlegać standaryzacji i być przedmiotem dokumentów opracowywanych przez określone instytucje. 13% (10) respondentów jest zdania, że kompetencje cyfrowe mają od zawsze, nie nabywają ich w trakcie edukacji formalnej. Dla 5% (4) osób biorących udział w badaniu kompetencje cyfrowe potrzebne są tylko do korzystania z komputera i smartfona, a z internetu już nie.

W ostatnim z tego zakresu pytaniu studenci zostali poproszeni o ocenę znaczenia poszczególnych kompetencji informacyjnych podczas korzystania z internetu. Każdej spośród pięciu opcji mogli przyznać od 1 do 5 punktów. Znalazły się wśród nich takie umiejętności, jak: znajomość strategii wyszukiwania informacji, znajomość źródeł, umiejętność selekcji informacji, ocena jakości informacji i źródeł oraz rozpoznawanie niepożądanych sytuacji i zjawisk informacyjnych.

Największą liczbę punktów (339) otrzymały kompetencje informacyjne związane z oceną jakości informacji i źródeł. Ponad połowa, bo aż 40 respondentów (51%) przyznała jej maksymalną liczbę punktów (5). Dokładny rozkład punktacji prezentuje tabela 1:

Tabela 1. Ocena jakości informacji i źródeł

Liczba przyznanych punktów (1-5)	Liczba respondentów	% respondentów	łącznie liczba punktów dla danej cechy (liczba punktów x liczba respondentów)
5	40	51	200
4	30	38	120
3	3	4,5	9
2	5	6,5	10
1	0	0	0
SUMA	78	100	339

Źródło: opracowanie własne.

Druga pod względem znaczenia podczas korzystania z internetu okazała się umiejętność selekcji informacji. Uzyskała łącznie 335 punktów. Najwyższą ocenę przyznało jej 50% (39) respondentów, por. tabela 2:

Tabela 2. Selekcja informacji

Liczba przyznanych punktów (1-5)	Liczba respondentów	% respondentów	łącznie liczba punktów dla danej cechy (liczba punktów x liczba respondentów)
5	39	50	195
4	25	32	100
3	12	15	36
2	2	3	4
1	0	0	0
SUMA	78	100	335

Źródło: Opracowanie własne.

Wysoko oceniono także umiejętności związane z rozpoznawaniem niepożądaných sytuacji i zjawisk informacyjnych (310 pkt.). Najwyższą liczbę punktów przyznało im 40% (31) ankietowanych. Najmniejsze znaczenie miała dla 5% (4) ankietowanych, którzy przypisali jej zaledwie 1 punkt, por. tabela 3:

Tabela 3. Rozpoznawanie niepożądanych sytuacji i zjawisk informacyjnych

Liczba przyznanych punktów (1-5)	Liczba respondentów	% respondentów	łącznie liczba punktów dla danej cechy (liczba punktów x liczba respondentów)
5	31	40	155
4	26	33	104
3	13	17	39
2	4	5	8
1	4	5	4
SUMA	78	100	310

Źródło: Opracowanie własne.

Mniejsze znaczenie dla respondentów mają takie kompetencje informacyjne, jak znajomość strategii wyszukiwania informacji (298 pkt.) oraz znajomość źródeł (290 pkt.). Maksymalne oceny przyznał im znacznie mniejszy odsetek ankietowanych niż w przypadku wcześniej wspomnianych umiejętności. Jeśli chodzi o znajomość strategii, było to 29% (23) respondentów, zaś źródeł – 23% (18). Zwiększyła się jednocześnie liczba studentów, którzy przyznali niższą liczbę punktów. Znajomość strategii otrzymała 4 punkty od 31% (24) ankietowanych, 3 – od 32% (25), 2 – od 8% (6). Z kolei znajomość źródeł została oceniona na 4 punkty przez 36% (28) osób, 3 – 31% (24) i 2 – 10% (8). Widać zatem wyraźnie, że większe znaczenie dla studentów, którzy uczestniczyli w badaniu, mają bardziej ‘zaawansowane’ kompetencje informacyjne.

Cyfrowa emigracja

Ostatnia, kluczowa część ankiety dotyczyła już bezpośrednio rezygnacji z internetu. W tym obszarze tematycznym uwzględniono 10 pytań. Na pytanie o to, czy respondentom zdarzyło się świadomie zrezygnować z korzystania z jakichś zasobów internetowych, aż 78% (61) z nich odpowiedziało twierdząco. Jako główny powód wskazywali najczęściej brak czasu (31% – 19), następnie poczucie zagrożenia (28% – 17) lub ograniczenie dostępności internetu (24,5% – 15). Ponadto 16,5% (10) przyznało, że ich decyzja była podyktowana przez inne czynniki, takie jak: znudzenie i utrata zainteresowania (5 osób), treści słabej jakości (2), zrezygnowanie (1), natłok informacji (1) czy też presja otoczenia (1).

Kolejne pytania były związane z czasem trwania izolacji od internetu. 46% (36) ankietowanych zadeklarowało, że ich świadoma rezygnacja miała raczej krótkotrwały charakter. W przypadku blisko połowy respondentów (47% – 17) było to kilka dni. 17% (6) wskazały dwa tygodnie, a 15% (5) okres powyżej miesiąca.

Trzy osoby (8%) stwierdziły, że ich przerwa wynosiła dobę. Tyle samo zadeklarowało miesięczną izolację. Najniższy odsetek (5% – 2) odpowiedział, że były to trzy tygodnie.

Aż 85% (66) studentów stwierdziło, że nie byłoby w stanie w ogóle zaprzestać korzystania z internetu i technologii cyfrowych. Największe obawy budzi brak kontaktu ze znajomymi i współpracownikami (42,5% – 28), brak dostępu do informacji (33,5% – 22), ograniczenia w korzystaniu z usług różnego typu (9% – 6), brak dostępu do dorobku kultury (6% – 4), wyobcowanie edukacyjne i naukowe (6% – 4), ograniczenie zaangażowania społecznego (1,5% – 1) oraz inne kwestie, jak np. przeszkody w realizowaniu hobby związanym właśnie z internetem i technologią (1,5% – 1).

15% (12) respondentów odpowiedziało, że byliby w stanie zrezygnować z internetu, a jako główną przyczynę podaliby to, że internet pochłania zbyt dużo czasu (75% – 9), nie jest bezpieczny 17% (2) lub korzystanie z niego już ich znudziło (9% – 1). Zamiast internetu wybraliby w pierwszej kolejności biblioteki i książki drukowane (41% – 5), media tradycyjne (25% – 3), spotkania ze znajomymi (17% – 2) lub inne aktywności (17% – 2).

Ponad połowa osób (51% – 40) odpowiedziała, że nie zna osób, które świadomie zrezygnowały z internetu i nowoczesnych technologii. Co więcej, aż 92% (72) ankietowanych stwierdziło, że w obecnym porządku społeczno-gospodarczym nie można z nich całkowicie zrezygnować.

Kim jest cyfrowy emigrant?

Ponieważ nie istnieje jednoznaczna definicja cyfrowego emigranta, a ankieta miała na celu dostarczyć odpowiedzi w szerszym kontekście badanego zjawiska, postępowanie badawcze uzupełniła metoda sense-making B. Dervin. W przypadku niniejszego artykułu wykorzystano ją do pozyskania elementów pomocnych w utworzeniu definicji cyfrowego emigranta. W tej części badań wzięli udział wyłącznie studenci UJ podczas jednego z laboratoriów z przedmiotu Zachowania informacyjne poświęconego koncepcjom *Information* i *Digital Literacy*. Studenci zostali poproszeni o stworzenie własnego, subiektywnego i nieograniczonego opisu sylwetki cyfrowego emigranta. Ich praca odbywała się w grupach. Z pozyskanych odpowiedzi zostały wyodrębnione poszczególne elementy oraz treści naddane – słowa kluczowe (atrybuty), które składają się na jeden z obszarów definicyjnych badanego zjawiska.

Przemyślenia studentów odnośnie do cyfrowego emigranta pozwalają wyodrębnić kilka wspólnych punktów. Po pierwsze, wyróżnia go świadomość podejmowanej decyzji, która wiąże się z rezygnacją z internetu oraz kontaktu ze światem cyfrowym:

„Z powodu siły przyzwyczajenia do starych nawyków świadomie rezygnuje z Internetu”; (G1)

„Świadomie, celowo opuszcza środowisko cyfrowe, wracając do systemu analogowego”;(G5)

„Dobrowolnie, nieraz z powodu własnych przekonań, rezygnuje z kontaktu ze światem cyfrowym”; (G8)

„Wyróżnia go (...) świadomość podejmowanych decyzji”; (G9)

„Człowiek wolny od technologii”. (G10)

Po drugie, jest to ktoś taki, kogo korzystanie z technologii przytłoczyło i znudziło, przy czym technologia może być rozumiana tylko w kontekście mediów, w tym serwisów społecznościowych:

„On żył uprzednio w świecie przesyconym technologią, zdecydował się na zmianę swojego środowiska, odrzucając technologię”; (G2)

„Ktoś, kto poczuł się przytłoczony i zrezygnował z mediów społecznościowych oraz streamingu”; (G4)

„Osoba, która jest (...) tradycjonalistą przytłoczonym mediami”. (G11)

To, że ktoś decyduje się na cyfrową emigrację, może być spowodowane tym, że nie potrafił pojąć, na czym tak naprawdę polega aktywność w środowisku cyfrowym. Co oczywiste, taka osoba nie ma problemu z uzależnieniem od internetu:

„Osoba, która nie rozumie nowych technologii i zmarnowała dużo czasu na ich zrozumienie”; (G7)

„Nie jest uzależniony od internetu, zarządza informacją”. (G9)

Poza powyższymi aspektami na uwagę zasługują także sugestie dotyczące cech charakteru oraz fizycznych cyfrowego emigranta. Jeśli chodzi o pierwsze, to studenci wskazywali głównie na indywidualizm, wolność, samowystarczalność, inteligencję czy też swego rodzaju ‘metafizyczność’:

„Osoba charakteryzująca się indywidualnością, ceniąca wolność i brak ograniczeń”; (G3)

„Osoba otwarta na realne życie, która codziennie patrzy na świat, jakby oglądała go po raz pierwszy”; (G6)

„Potrafi wyobrazić sobie i rozumieć treść długiego linearnego tekstu. Przedkłada tekst nad obraz i dźwięk”; (G8)

„Osoba, którą wyróżnia zdyscyplinowanie, silna wola, nonkonformizm, samowystarczalność, inteligencja życiowa”; (G9)

„Jest outsiderem, samotnikiem, introwertykiem”.(G11)

Z drugiej strony cyfrowy emigrant ma również pewne wady:

„Wyróżnia go także ograniczenie oraz staromodność”. (G9)

W kontekście cech fizycznych zwrócono z kolei uwagę na dobre zdrowie:

„Lepsze zdrowie, zdrowe oczy”. (G9)

Cyfrowa emigracja implikuje pewne następstwa, związane z koniecznością wypełnienia ‘pustki’ po internecie i nowoczesnych technologiach. Jak okazało się w trakcie badań, cyfrowy emigrant nie powinien jednak narzekać na brak zajęć i zainteresowań:

„Uprawia sztukę, podróżuje”; (G3)

„Wyróżnia się aktywnym trybem życia; (G8)

„Ma dużo wolnego czasu”; (G9)

„Woli książki drukowane”. (G11)

Z przytoczonymi wyżej wypowiedziami pokrywają się również atrybuty, z którymi może (powinien) się kojarzyć cyfrowy emigrant (por. rys. 2).

Rys. 2. Atrybuty cyfrowego emigranta

Źródło: Opracowanie własne.

Wielkość fontu jest odzwierciedleniem częstotliwości, z jaką występowały słowa kluczowe w wypowiedziach studentów. Na pierwszy plan wysuwają się zatem dwa słowa kluczowe – książka i kalendarz. Pierwszy z nich jest zbieżny zarówno z wynikami ankiety, jak i przywołanymi wyżej wypowiedziami studentów. Jeśli chodzi o kalendarz, może on symbolizować dwie kwestie – z jednej strony analogową wersję popularnej aplikacji, z drugiej – czas, jakim cyfrowy emigrant dysponuje.

Pozostałe atrybuty są ze sobą równoważne i odnoszą się do: analogowych ‘zamienników’ zasobów internetowych (np. radio, encyklopedia itd.), odczuć towarzyszących cyfrowej emigracji (np. przerażenie, poczucie, że coś się kończy, coś staje się legendą) czy też cech osoby, która przestaje korzystać z internetu (np. zdrowie, życie w zgodzie z ekologią). Niezależnie od wagi i znaczenia, jakie można im przypisać, niepodważalnie uzupełniają analizę wypowiedzi studentów, a także badań ankietowych.

Wnioski

Powyższe rozważania i zaprezentowane wyniki badań oczywiście nie wyczerpują kwestii związanych ze zjawiskiem cyfrowej emigracji. Jest to zagadnienie, które ma niewątpliwie duży potencjał naukowy szczególnie w kontekście kompetencji cyfrowych i ich związku z IL. Być może znaczenie poszczególnych umiejętności zmieniłoby się i ocena jakości informacji oraz źródeł, a także ich selekcja zostałyby wyprzedzone przez inne kompetencje.

Większość przeanalizowanych na potrzeby niniejszego artykułu badań (w tym także badania własne) została przeprowadzona wśród studentów (osób młodych), które mogą być – ale nie są – cyfrowymi emigrantami, mimo że zdarza im się rezygnować z internetu najczęściej na kilka dni. Prawdziwym wyzwaniem naukowym może okazać się zetknięcie z osobą (osobami), która całkowicie zmieniła swój tryb życia na ‘analogowy’.

Osoby biorące udział w badaniu są przedstawicielami cyfrowych tubylców, o czym świadczy ich przekonanie o wysokim poziomie własnych kompetencji cyfrowych. Ich zdaniem mają je od zawsze, nie zdobywają ich w toku formalnej edukacji. Dla studentów internet jest równoważny z mediami społecznościowymi (co jest zgodne z przywołanymi we wprowadzeniu publikacjami). Mają też świadomość, że DL są powiązane z IL, a jednocześnie utożsamiają je z kompetencjami komputerowymi.

Czy jest zatem możliwe, aby po blisko 20 latach od ‘narodzin’ cyfrowego tubylca i imigranta dołączył do nich cyfrowy emigrant? To, że nastąpiło już pewne ‘przesycenie’ technologią i niektórzy – choć to przy obecnym porządku społeczno-gospodarczym bardzo trudne – rzeczywiście świadomie rezygnują z jej dobrodziejstw, jest faktem. Jak zatem może kształtować się zestaw cech, które charakteryzowałyby cyfrowego emigranta? Może to być osoba, która:

1. była zakorzeniona w świecie cyfrowym od samego początku lub dołączyła do niego później, ale z określonych przyczyn postanowiła zmienić styl życia i pozostać jedynie w świecie analogowym;
2. jej decyzja jest świadoma i odnosi się do wirtualnej przestrzeni oraz technologii cyfrowych;

3. zmiana ta ma trwały charakter;
4. osoba jest gotowa na rozwijanie kompetencji informacyjnych i medialnych, aby była zorientowana w bieżącej sytuacji społeczno-gospodarczej poprzez wykorzystanie innych źródeł i zasobów niż internet.

Co więcej, cyfrowej emigracji nie powinno się utożsamiać z cyfrową alienacją, która odnosi się do sytuacji, w których z różnych względów ktoś nie miał styczności z technologią lub nie mógł z niej w pełni korzystać ('utrudniona konsumpcja'), bo napotkał obiektywne ograniczenia^{22 23}. Cyfrowa emigracja nie jest też tym samym, co cyfrowa izolacja, z którą mamy do czynienia wtedy, kiedy ktoś nie ma dostępu do internetu (mediów cyfrowych) w takim stopniu, w jakim mieli go inni (np. różne przejawy e-wykluczenia)²⁴. Ponadto, cyfrowa izolacja może być definiowana jako nadmierne zaangażowanie w korzystaniu z technologii kosztem życia w realnym świecie²⁵.

Znacznie trudniejsze do uchwycenia pozostają dokładniejsze, subiektywne powody cyfrowej emigracji. Jako najbardziej prawdopodobne przyczyny można wskazać:

1. słabo rozwinięte kompetencje informacyjne – np. brak umiejętności podstawowej selekcji źródeł i informacji, trudności w definiowaniu potrzeb informacyjnych;
2. patologie informacyjne – np. nadmiar informacji (przeładowanie informacyjne) wywołujące niejednokrotnie stres, poczucie bezradności, zniechęcenie; nieprawdziwe informacje (*fake news*); bańki informacyjne, które wynikają z przeładowania i ograniczają możliwości poznawcze;
3. niedostatecznie rozwinięte kompetencje informatyczne – np. nieumiejętne posługiwanie się wyszukiwarką, aplikacjami itp.;
4. niski poziom kompetencji cyfrowych – np. strach przed korzystaniem z internetu;
5. wykluczenie cyfrowe – np. bariery fizyczne, czasowe, materialne.

Badanie zjawiska cyfrowej emigracji może być pasjonujące, ale jednocześnie trudne z kilku powodów. Główną barierą dla naukowca będzie przede wszystkim dotarcie do potencjalnych emigrantów. Ponadto, ze względu na różnorodność metod badawczych, zaprojektowania wymaga postępowanie badawcze. Co więcej, problematyczny może okazać się także brak unifikacji terminologicznej. Jak wykazano powyżej, terminy takie jak 'cyfrowa alienacja', 'cyfrowa izolacja' i 'cyfrowa emigracja' są ze sobą ściśle powiązane. Nie oznaczają jednak tego

²² R. Hassan, *The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life*, London: University of Westminster Press, s. 159–189, DOI: <https://doi.org/10.16997/book44.g>. (21.07.2020).

²³ Comor E., *Digital Prosumption and Alienation*, „Ephemera”, 2010, Vol. 10 No.3, s. 439–454.

²⁴ B. Reisdorf, *Digital isolation: The vulnerable people left behind*, 2019, [https://www.bbc.com/news/uk-england-cornwall-50812576#:~:text=%22Digital%20isolation%20is%20when%20people,of%20North%20Carolina%20at%20Charlotte](https://www.bbc.com/news/uk-england-cornwall-50812576#:~:text=%22Digital%20isolation%20is%20when%20people,of%20North%20Carolina%20at%20Charlotte.). (21.07.2020).

²⁵ E. Pickersgill, *Removed*, <https://www.ericpickersgill.com/removed> (21.07.2020).

samego, w związku z czym w dyskursie naukowym nie powinny być używane zamiennie, co dla pewnego ułatwienia może być kuszące. Co istotne, cyfrowa emigracja nie powinna być traktowana jedynie jako kaprys równoznaczny z chwilową rezygnacją z internetu i szybkim do niego powrotem, lecz jako długotrwała zmiana, która – jak każda decyzja, jaką podejmuje człowiek – pociągnie za sobą różne konsekwencje.

Niezależnie jednak od wymienionych trudności i mając na uwadze potencjał badawczy zagadnienia, warto rozwijać badania nad zjawiskiem cyfrowej emigracji. Być może okaże się, że ustanowią one nurt nieco 'na przekór' analizom naukowym podejmowanym współcześnie w celu rozwijania technologii i doskonalenia kompetencji umożliwiających jej pełne wykorzystanie, a także pozwolą na integrację z innymi obszarami, jak np. socjologia czy neuropsychologia.

Bibliografia

- Brown L., Kuss D. J., *Fear of Missing Out, Mental Wellbeing, and Social Connectedness: A Seven-Day Social Media Abstinence Trial* „International Journal of Environmental Research and Public Health”, 2020, nr 17.12, s. 4566.
- Comor E., *Digital Prosumption and Alienation*, „Ephemera”, 2010, Vol. 10 No.3, s. 439-454.
- Hall J. A. i in., *Experimentally manipulating social media abstinence: results of a four-week diary study*, „Media Psychology”, 2019, s. 1-7.
- Hassan R., *The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life*, London: University of Westminster Press, s. 159–189, DOI: <https://doi.org/10.16997/book44.g>. (21.07.2020).
- Jabłońska M. R., *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
- Koltay T., *The media and the literacies: media literacy, information literacy, digital literacy*, „Media, Culture & Society”, 2011, nr 33(2), s. 211-221.
- Ogonowska A., *Kompetencje cyfrowe we współczesnej cywilizacji*, „Studia de Cultura”, 2016, nr 8, s.14-26.
- Turel O., Cavagnaro D. R. *Effect of abstinence from social media on time perception: Differences between low-and at-risk for social media “addiction” groups*, „Psychiatric Quarterly 90”, 2019, nr 1, s. 217-227.
- Wilcockson T. DW. i in., *Digital detox: The effect of smartphone abstinence on mood, anxiety, and craving*, „Addictive behaviors”, 2019, nr 99, s. 106013.
- Vaydya N. i in., *Prevalence of Internet addiction and its impact on the physiological balance of mental health*, „National Journal of Physiology, Pharmacy and Pharmacology”, 2016, nr 6.1, s. 97-100.
- Young K.S., *Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment*, „Innovations in clinical practice: A source book”, 1999, nr 17.17, s. 351-352.

Źródła internetowe

- Batorski D., Płoszaj A., *Diagnoza i rekomendacje w obszarze kompetencji cyfrowych społeczeństwa i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu w kontekście zaprogramowania wsparcia w latach 2014-2020*, http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/3513/eksperytyza_mrr_kompetencjegyfrowe_2014-2020.pdf (16.07.2020).
- Information Literacy Competency Standards for Higher Education*, The Association of College and Research Libraries, Chicago 2000, <https://alair.ala.org/bitstream/handle/11213/7668/ACRL%20Information%20Literacy%20Competency%20Standards%20for%20Higher%20Education.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (23.07.2020).
- Jupowicz-Ginalska A. i in., *FOMO. Polacy a lęk przed odłączeniem – raport z badań*, <https://www.wdib.uw.edu.pl/attachments/article/1992/FOMO.%20Polacy%20a%20l%C4%99k%20przed%20od%C5%82%C4%85czeniem%20-%20raport%20z%20bada%C5%84.pdf> (10.06.2020).
- Jupowicz-Ginalska A. i in., *FOMO 2019. Polacy a lęk przed odłączeniem – raport z badań*, https://www.wdib.uw.edu.pl/attachments/article/2535/FOMO%202019_Raport.pdf (10.06.2020).
- Lau J., *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie. Wytyczne*. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2011, http://www.sbp.pl/repository/SBP/sekcje_komisje/komisja_ds_educacji_informacyjnej/Wytyczne.pdf (21.07.2020).
- Mróz B., *Zrozumieć duszę konsumenta*, „Badania marketingowe – rocznik PTBriO”, 2015/16, <https://www.ptbrio.pl/files/rocznik2015.pdf> (21.07.2020).
- Nadkarni, R. Prügl, *Digital transformation: a review, synthesis and opportunities for future research*, „Management Review Quarterly”, 2020, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11301-020-00185-7.pdf> (23.07.2020).
- Pickersgill E., *Removed*, <https://www.ericpickersgill.com/removed> (21.07.2020).
- Premsky M., *Digital Natives, Digital Immigrants*, <https://www.marcprensky.com/writing/Premsky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (20.07.2020).
- Reisdorf B., *Digital isolation: The vulnerable people left behind*, 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-england-cornwall-50812576#:~:text=%22Digital%20isolation%20is%20when%20people,of%20North%20Carolina%20at%20Charlotte.> (21.07.2020).
- Tarkowski A. i in., *Taksonomia funkcjonalnych kompetencji cyfrowych oraz metodologia pomiaru poziomu funkcjonalnych kompetencji cyfrowych osób z pokolenia 50+*, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45651/ssoar-2015-tarkowski_et_al-Taksonomia_nalnych_kompetencji_cyfrowych_oraz.pdf?sequence=1 (20.07.2020).
- Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2018/C 189/01), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) (19.07.2020).

Digital Emigration – an Attempt to Conceptualize the Phenomenon

Summary

The development of the Internet forced changes in the area of information competences, and also contributed to the evolution of digital competences. The expansion of modern technologies has also led to various undesirable phenomena that result in the opting out of using, among others, the Internet. The aim of the article is to attempt an answer to the question of whether we can talk about the phenomenon of digital emigration. In this study, a mixed methodology was used, and the research

itself was divided into three stages: literature review, survey research and exploration of the Sense-making method. As a result, the factors determining digital emigration were presented, its definition was proposed, and possible directions for further research on this phenomenon were taken into account.

Keywords: digital emigrant, digital competences, information competences, digital alienation